

VIERA ŽEMBEROVÁ

GENOLÓGIA NA KRIŽOVATKE

Abstrakt

Genológia vytvára podložie literárnovedného výskumu v jeho predmetoch venovaných histórii, teórii, kritike, komparatistike, areálu. Tradičný výklad problematiky druhov a žánrov sa otvoril synkretizmu, čím sa uvoľnili pôvodné schémy/morfológia jednotlivých žánrov. Výskum genológie a medziliterárnych kontaktov literatúr nadväzuje na problematiku teórie umeleckého textu a na autorskú realizáciu umeleckého textu, jeho poetológiu a literárnu estetiku. Literárna veda vo vzťahu ku genológii si všima metodológiu literárnej histórie.

Abstract

GENOLOGY AT A CROSSROAD

Genology creates the foundation of literary-scientific research in its subjects dealing with the history, theory, criticism, comparative literature, defined area. The traditional interpretation of genres was opened to syncretism, thereby releasing the original schemes / morphology of different genres. Research of genology and interliterary contacts follows the issue of the theory of artistic text and author's realization of the artistic text, its poetology and literary aesthetics. Literary studies in relation to genology is focused on methodology of literary history.

Kľúčové slová

literárna veda ■ literárna história ■ dejiny literatury ■ metodológia ■ genológia

Key words

literary studies ■ literary history ■ history of literature ■ methodology ■ genology

Otázky vôkol genológie nasmerujú uvažovanie do podložia literárnej vedy, jej objektívneho stavu a ambícií, ktoré má jej normotvorná prítomnosť a objektívne otváranie jej štruktúry prienikom z ďalších spoločenskovedných podnetov. A tak zblížovať sa s problematikou druhov a žánrov si žiada, aby sa ujasnil vývinový koncept literárnej vedy, jej predmety, a to i preto, lebo „*tradiční konglomerát kritiky, historie a teorie je tak doplňován o genologii a komparatistiku, které se z tematických*

*a metodologických bloků přesunuly do role mezních disciplín na pokraji historie a teorie*¹. Aktivita spoločenskovedného výskumu, efektívnosť medziodborového bádania spôsobuje na jednej strane vertikálnu štruktúru vzájomnej invenčnosti, na druhej strane mení literárnu vedu, jej štruktúru aj ambicióznosť na systém „literárni vědy nové, ale nikoli pohodlnější krajiny a rušíc sama sebe jako autonomní disciplínu vědy o literatuře“².

Možno málokedy malo zmysel začínať reflexiu o prepojenosti literárnej vedy a jedného z jej syntetických výstupov vo forme písaných dejinách literatúry tak, že sa pripomenie literárna veda a aktualizuje sa otázka, čo je literárna veda. Otázka je vo vzťahu k literárnej vede takmer latentná, spomeňme za všetky ďalšie postoj Františka Mika a Petra Zajaca: *O zmysle literárnej vedy a o všeličom inom okolo nej*³.

Od nej sa odvíja aktuálne, povedzme, postmoderné literárnovedné pochybovanie, preto aj vypytovanie sa na jav a jeho stav, čo je text (Roland Barthes, František Miko) a čo je literárne dielo.⁴

Otázka, čo je a či jestvuje literárna veda, má v kontexte národnej vedy svoju kauzalitu, ba má aj svoje dejiny, pozná spory o svoju mobilitu, absorbuje nemálo generačných, koncepčných a názorových prechýľovaní sa, ale v skutočnosti sa súčasne a zásadne vyrovnáva – paradoxne tým istým postupom – so svojím relativizovaním, ktoré navodilo krízu v jave a okolo neho, ak nie hneď aj popretie zmyslu, „obsahu“ a organizovania literárnej vedy.⁵ V situáciách, do akých sa dostáva literárna veda a pohyb okolo literárnej histórie, možno úspešne nájsť podobenstvo s takými dejmi v spoločenských vedách, v ktorých sa objavuje „módnosť“ takmer súbežne s jej odmietaním alebo popieraním. Tejto tenzii možno porozumieť, lebo má nielen časový, ale aj etnický, no a nakoniec predmetový a pojmový rozmer.

Český literárny vedec Eduard Petrů naznačuje jestvovanie štyroch možných výkladov skúmania literatúry. Prvý výklad pripomína „odmietnutie vedeckého skúmania literárneho diela a literárneho procesu“.

¹ POSPÍŠIL, Ivo: *Genologie a žánrovost*. In: Významové a výrazové premeny v umení 20. storočia. (AFPh UP 119/201). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2005, s. 113.

² Ibidem.

³ MIKO, František – ZAJAC, Peter: *O zmysle literárnej vedy a o všeličom inom okolo nej*. Romboid 20, 1985, 6, s. 26–36.

⁴ HODROVÁ, Daniela (ed.): *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005, s. 114–131.

⁵ KRAUSOVÁ, Nora: *Poetika v časech za a proti*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 1999.

Druhý výklad vychádza z toho, že „*literárna veda síce neexistuje, ale má možnosť existovať*“, keď bude vhodne orientovaná, čo znamená, že disciplíny literárnej vedy je možné rozčleniť na tie, ktoré sa dajú považovať za vedecké (historický prístup k sémantickej stránke literárneho diela), a na nevedecké. Tie nevedecké nemajú zatiaľ vedeckú „povahu“, ale môžu ju mať, keď sa jej budú sústredene venovať (teoretické disciplíny). Tretí výklad má svoju genézu v pozitívizme a zaujíma ho odpoveď na otázku, ako je stotožnená alebo úzko napojená literárna veda na takú vednú disciplínu, ktorej vedeckosť sa nijako nespochybnuje. Posledný, štvrtý výklad vychádza z toho, že literárna veda jestvuje, ale „*nezastupuje jednotný názor na to, čo je vlastne predmetom záujmu literárnej vedy a aj preto sa vymedzuje pole jej skúmania rozlične*“⁶.

Problém literárnej vedy a (otázky) okolo literárnej vedy, ktorý naznačujeme, má niekoľko vnútorných priesečníkov rozlične motivovaných, tie však prvotne súvisia s vymedzením vedy, s jej „priemetom“ do iných súčastí poznávania jej „obsahu“, teda aj do literárnej vedy ako výrazu na otvorený výskum histórie, teórie, kritiky, metodológie, medziliterárnosti a umeleckého prekladu.

O sceľujúci prístup k dynamike procesov prebiehajúcich medzi genológiou a literárnou vedou, medzi literárnou vedou a historiografiou sa vyslovil pri vymedzovaní kontaktov medzi historiiciou a žánrovosťou Ivo Pospíšil, keď nachádza kompromisné nazeracie východisko, pretože „*Dějiny literatury jsou často koncipovány jako dějiny osobností, tedy jako personální historie literatury, často také jako směna historických událostí a je reflektujících směrů a poetik, zřídka kdy jako vývoj žánrových systémů nebo jednotlivých žánrů, jež vyjadřují vnější a vnitřní změnu, tedy modifikace vnějších a vnitřních [...] pradiagem*“⁷.

Vedu – ako pojem – vymedzuje a spresňuje (definuje) súbežne predmet, potom technika poznávania, ďalej jej inštitucionálna pozícia a nakoniec spoločenská funkcia.⁸ K pôvodnej otázke, čo je literárna veda, sa postupne pridružujú ďalšie, ale už ňou podnecované: Na čo slúži (literárna) veda?, Nie je to len rezervácia kultúrnych techník?, Má ňou precizovaná reflexia také podnety, bez ktorých sa myslenie nezaobíde?, Môže sa aj s literárnou vedou, literárnou historiografiou, literárnou

6 PETRŮ, Eduard: *Úvod do studia literární vědy*. Olomuc: Rubico, 2000, s. 25.

7 POSPÍŠIL, Ivo: *Historičita a žánrovost*. In: Genologické a medziliterárne štúdie. Priesečníky umenia a vedy. (AFPh UP 188/270). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2009, s. 56.

8 PECHLIVANOS, Milto: *Dějiny literatury*. In: *Úvod do literární vědy*. Praha: SPN, 1999, s. 173.

históriou (dejinami literatúry) pracovať (počítať s ňou) ako s metodológiou otvárania umeleckých a (literárno)vedeckých textov?

Keď predmetom literárnej vedy je odborný a umelecký text, potom je korektná aj ďalšia otázka, čo je vlastne text⁹. Keď sa problém literárnej vedy pohybuje okolo „knihy“, je relevantné uvažovať o literárnej vede aj ako o koexistencii dvoch modelov vedeckého komunikovania prostredníctvom textu: pochopeného ako model „definovania“ a model „sprostredkovania“.

Modely definovania uprednostňujú literárne texty, a tie sú obsiahnuté v ich „materialite“ a v štruktúre, čo by v konečnom úkone znamenalo, že naznačujú „cestu“, akú modely definovania „materiality“ prešli od genézy až po svoje ustrojenie do konkrétneho – jednotlivého – textu¹⁰. Modely sprostredkovania sú sústredené na „vzťahy k materiálnemu, sociálnemu a textovému okoliu“¹¹. Napokon príčinne do vzťahu medzi vedou a literárnou vedou (ich predmetmi) vstupuje aj znak(ovosť) umeleckého textu, keďže text nie je iba rad entických textov, hoci rozlične koordinovaných (intencionalita, diskurzivita – poetika, estetika, filozofia, psychológia), preto: je interakcia literárnej vedy s inými vedami nezastupiteľná. Kultúrne, spoločenské a historické vedy, pedagogika a feminizmus sú len niektoré z paradigiem, ktorými s riadi záujem [...] a k nim sa snaží svojim spôsobom prispieť¹².

Špecifickou otázkou ostáva historizmus ako nástroj literárnej historiografie, histórie a dejín literatúry¹³. Konceptnú výzva na odborný dialóg o literatúre naposledy naznačili Nora Krausová a Eduard Petruž. Výzva sa sústredila na ujasnenie si roly literárnej vedy, na konštruovanie literárnej histórie na pozadí literárnej historiografie ako spôsobu myslenia o kultúrnej kontinuite a nie o jej ignorovaní, čím aj oni reagujú na tézu o jazykovej a neязыkovej povahe dejín a histórie literatúry¹⁴.

V druhej polovici 20. storočia sa vzťah k literárnej historiografii a literárnej histórii dostal do tenzie medzi dve vymedzenia ich (ne)jestvovania: Sú dejiny literatúry možné?, alebo Sú dejiny literatúry zastara-

⁹ MIKO, František: *Text a štýl*. Bratislava: Smena, 1970.

¹⁰ PECHLIVANOS, Miltos: *Dějiny literatury*. In: Úvod do literární vědy. Praha: SPN, 1999, s. 13.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ TREŠTÍK, Dušan: *Anketa o predmete slovenských dejín*. In: Proglas, X., 2000, 3–4, s. 2 a n.

¹⁴ PECHLIVANOS, Miltos: *Dějiny literatury*. In: Úvod do literární vědy. Praha: SPN, 1999, s. 173.

né?¹⁵ Jeden z verdiktov naznačenej situácie spočíva v dohovore o tom, že medzi teóriou a praxou literárnej histórie sa otvára medzera „nesúčasnosti“, a práve o ňu sa svojím predmetom, technikami a metodológiou „zaujíma“ literárna história.¹⁶

Dejiny literatúry (národnej literatúry) v európskom chápaní ich genézy, štruktúry, funkcie a funkčnosti spravidla využívali poznanie sociálnych dejín, z ktorých sa odvíjali ich špecifické sondy do literárneho priestoru, ktorý limitovali procesy prebiehajúce medzi spoločnosťou a autorom, spoločnosťou a textom, textom a kultúrnou i spoločenskou praxou, ale tento kontakt sa realizuje aj užšie. Vtedy ide o špecifické „dialógy“ medzi umeleckou literatúrou a filozofiou, literatúrou a estetikou, nezanedbateľne aj etikou a pedagogikou (špecifikum emancipačného procesu (tej-ktorej) národnej literatúry v reálnych časových = konkrétnych dejinných súvislostiach). Súčasne prebiehajúce rozpravy o literárnej vede, literárnej histórii a literárnej historiografii – súbežne sa medzi nimi diferencuje tak, že sa znak totožnosti medzi ne priamo nekladie – odrážajú potrebu nového zhodnocovania procesov v syntéze dejín literatúry ako artefaktu, v ktorom sa už nebude hovoriť o jednotlivých národných literatúrach.

Početné reflexie o štruktúre literárnej vedy otvárajú potrebný dialóg o literatúre, a to tak, že ho rozširujú na latentnú diskusiu o úlohe literárnych dejín a o diagnóze konkrétnej doby pri výbere metód ich materiálového sústredenia a diferencovania, o potrebe zvažovať následok, diferencie (diferencovanie sa) pri ich singulárnom (autorskom) a pluralitnom (kolektívnom) adaptovaní do formulovaných (historických, historiografických, etnických, koncepčných, generačných a iných) hľadísk poznania o tradícii (ustal'ovanie sa na normatívnosti javov, osobností, textov, hodnôt) a o vývine (odmietanie kanonizovaných radov osobností, textov, hodnôt) postojov v nazeraní na dejiny (spoločnosti) ako na proces, ale aj ako na teoretické myslenie o texte, no predovšetkým o vede ako o literárnej vede (literárna história, dejiny literatúry; história, kritika, teória, metodológia, komparatistika – medziliterárnosť, areál, preklad). Teoretický projekt dejín literatúry, ktorý (kolektívne) spracovala kostnická skupina ako teorému o tom, čo sú, či nie sú dejiny literatúry, nielenže mapuje postmoderné nazeranie na vývin, ale predovšetkým ustal'uje základné predpoklady na vypracovanie dejín literatúry ako syntézy otvorených a pluralitných dejín, teda ako druhového,

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, s. 174.

žánrového a hodnotového univerza z umeleckej literatúry, v ktorých bude dominovať nezastupiteľná, no predovšetkým vzájomná filozofická reflexia vedy a umenia ako podobenstvo dialógu. Latentný problém spočíva v zhodnocovaní obsahov medzi časťou a celkom, a to preto, lebo „*Literárni žánr, jeho teorie a specifická poetika konkrétného spisovateľa* *jsou spolu často v konfliktu a málokdy se komplementárně setkávají*“¹⁷.

Invenčne však pôsobí aj zámer získať prostredníctvom genologického systému a umeleckého textu odpoveď na tieto otázky: „*ako možno konzistentne objasňovať pôvod druhového rozlíšenia v literatúre?*“ a „*v akej vrstve textu sa manifestuje epický a lyrický princíp?*“, a to preto, lebo „*Druhové rozlíšenie sa [...] zakladá na štruktúre ľudského subjektu a nie je deklarativným, normatívnym ani participatívnym modelom vymedzenia modalít literárnej výpovede*“¹⁸.

Následkom, reálne jestvujúcim, sú súčasné projekty dejín literatúry, ktoré spravidla vo svojej organizácii vývinového pohybu rešpektujú genologický kľúč prieniku do konkrétnej národnej literatúry alebo do vývinového pohľadu na literatúru ako časové, geografické, estetické univerzum, spočívajú podľa M. Pechlivanosa na princípe montáže a usporiadania fragmentov, ktoré sa neusilujú o jednotný obraz [...]. Prakticky tu nenájdeme žiadny článok, ktorý by sa venoval globálnemu zhodnoteniu nejakého autora či autorky.¹⁹

Znova sa teda možno vrátiť podľa Nory Krausovej²⁰ do toho miesta, kde dejiny literatúry sú jeden z textov kultúry, to preto, lebo literárna história nie je mechanickým literárnym radom jednotlivostí autorských, textových alebo javových (brikotáž), hoci si literárna veda a jej komponenty naďalej udržiavajú osvedčené prístupy k svojmu výskumu v súlade so svojou pojmovou výbavou odvíjanou z histórie poznávania umeleckej spisby v čase a spoločenskom priestore.

17 POSPÍŠIL, Ivo: *Historicita a žánrovost*. In: Genologické a medziliterárne štúdie. Priešečníky umenia a vedy. (AFPh UP 188/270). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2009, s. 56.

18 MARKOVIČ, Pavol: *O pôvode literárnych druhov. Pokus o interdisciplinárny pohľad*. In: Genologické a medziliterárne štúdie. Priešečníky umenia a vedy. (AFPh UP 188/270). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2009, s. 429.

19 PECHLIVANOS, Miltos: *Dějiny literatury*. In: Úvod do literární vědy. Praha: SPN, 1999, s. 173.

20 KRAUSOVÁ, Nora: *Poetika v časoch za a proti*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 1999, s. 71, 83, 87.

Literatúra

- BARTHES, Roland: *Rozkoš z textu*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1994.
- GOLEMA, Martin: *K metodologickým dilemám súčasnej literárnej vedy*. Filozofia 55, 2000, 1.
- HODROVÁ, Daniela a kol.: ... *na okraji chaosu*. Praha: TORST, 2005.
- KRAUSOVÁ, Nora: *Poetika v časoch za a proti*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 1999.
- KRAUSOVÁ, Nora: *Filozofická terapia literárnej vedy*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2009.
- MARKOVIČ, Pavol: *O pôvode literárnych druhov. Pokus o interdisciplinárny pohľad*. In: Genologické a medziliterárne štúdie. Priebežníky umenia a vedy. (AFPH UP 188/270). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2009.
- MIKO, František: *Text a štýl*. Bratislava: Smena, 1970.
- MIKO, František – ZAJAC, Peter: *O zmysle literárnej vedy a o všeličom inom okolo nej*. Romboid 20, 1985, 6, s. 26–36.
- PECHLIVANOS, Miltos: *Dějiny literatury*. In: Úvod do literárnej vedy. Praha: SPN, 1999.
- O interpretácii umeleckého textu 12*. Zostavili Ján Kopál – Ivan Sulík. Nitra: Pedagogická fakulta, Ústav jazykovej a literárnej komunikácie, 1989.
- PETRŮ, Eduard: *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Problémy humanitních věd a literární věda: velká krize a velká očekávání*. In: Literární věda na prahu 21. století. Nauka o literaturze u prahu XXI stulecia. Sborník z mezinárodní vědecké konference. Ed. Libor Martinek. Opava: Slezská univerzita, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav bohemistiky a knihovnictví, 2000.
- POSPÍŠIL, Ivo: *Historicita a žánrovost*. In: Genologické a medziliterárne štúdie. Priebežníky umenia a vedy. (AFPH UP 188/270). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2009.
- TREŠTÍK, Dušan: *Anketa o predmete slovenských dejín*. In: Proglas X., 2000, 3–4, s. 26.
- ZAJAC, Peter: *Slovenská literatúra ako dobrodružstvo*. In: Domino fórum 9, 2000, 36, s. 12 (7. 9. – 13. 9).
- Úvod do literárnej vedy*. Usp. M. Pechlivanos – S. Rieger – W. Struck – M. Weitz. Přel. Miroslav Petříček. Praha: Herrmann a synové, 1999.

prof. PhDr. Viera Žemberová, CSc.

Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
viera.zemberova@ff.unipo.sk

